

Temelji Maritainove filozofije politike

Beljan, Mario

Undergraduate thesis / Završni rad

2022

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zadar / Sveučilište u Zadru**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:162:053495>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-01-09**

Sveučilište u Zadru
Universitas Studiorum
Jadertina | 1396 | 2002 |

Repository / Repozitorij:

[University of Zadar Institutional Repository](#)

zir.nsk.hr

DIGITALNI AKADEMSKI ARHIVI I REPOZITORIJI

Sveučilište u Zadru

Odjel za filozofiju

Sveučilišni preddiplomski dvopredmetni studij filozofije

Mario Beljan

Temelji Maritainove filozofije politike

Završni rad

Zadar, 2022.

Sveučilište u Zadru

Odjel za filozofiju

Sveučilišni preddiplomski dvopredmetni studij filozofije

Temelji Maritainove filozofije
politike

Završni rad

Student/ica:

Mario Beljan

Mentor/ica:

Doc. dr. sc. Maja Poljak

Zadar, 2022.

Izjava o akademskoj čestitosti

Ja, **Mario Beljan**, ovime izjavljujem da je moj **završni** rad pod naslovom **Temelji Maritainove filozofije politike** rezultat mojega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na izvore i radove navedene u bilješkama i popisu literature. Ni jedan dio mojega rada nije napisan na nedopušten način, odnosno nije prepisan iz necitiranih radova i ne krši bilo čija autorska prava.

Izjavljujem da ni jedan dio ovoga rada nije iskorišten u kojem drugom radu pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj, obrazovnoj ili inoj ustanovi.

Sadržaj mojega rada u potpunosti odgovara sadržaju obranjenoga i nakon obrane uređenoga rada.

Zadar, 2022.

Sadržaj

Uvod.....	1
Život i djelo.....	3
1. Antropološko utemeljenje Maritainove filozofije politike.....	4
2. Moral i zajedničko dobro	9
3. Osnove Maritainove filozofije politike	14
3.1. Odnos kršćanstva i društva	14
3.2. Kršćanski humanizam i društvo.....	17
Zaključak	24
Sažetak.....	26
Summary.....	26
Literatura.....	27

Uvod

Čovjek kao društveno biće mora djelovati u odnosu s drugima. Je li takva pojava rezultat čovjekove naravi ili je taj poredak svojevrsna osuda čovjeka koju je on sam sebi nametnuo kako bi uredio svoje individualne potrebe? U čemu je osnova čovjekovog djelovanja prema drugima i s drugima? Na takva pitanja postoje različiti odgovori koji na temelju stava o čovjeku objašnjavaju i njemu tipična djelovanja te utvrđuju njegov moral i politiku. Kako je politika kao javna stvar sveobuhvatna pojava sa značajnim utjecajem na mnoge dijelove čovjekova života uvijek u potrebi za definiranjem i redefiniranjem nameće se i potreba filozofskog propitkivanja iskona te pojave. To bi bio jasni razlog zašto je za temu odabrana baš politička misao i zašto baš ona Maritainova. Maritainova politička misao povratak je fokusa političke filozofije na ljudsku narav i na razum, nešto što je u svijetlu moderne misli stavljeno na rub promišljanja. Taj otvoreni prostor ipak su ispunila različita tumačenja koja kada nemaju teleološki princip na kojima se temelje ipak imaju proizvoljno dane odredbe. U tim je okvirima shvaćanje čovjeka postalo nejasno, a njegovo djelovanje provizorno, što će Jacques Maritain uočiti.

Nakana ovog završnog rada nije na temeljiti način obraditi sve elemente Maritainove misli već želi prikazati ključne osnove i vezu između njih kako bi ukratko pokazalo temeljni smisao Maritainovog utemeljenja politike u antropologiji. Cilj rada jest sažeti prikaz osnova misli predmetnoga autora, ali i također širi značaj istih van okvira njihovog samog prikaza. Osnovni i ključni elementi Maritainove filozofije i političke misli sažeto su prikazani na temelju ključnih djela koja se bave problematikom rada, a to su: *Kršćanstvo i demokracija*, *Moralna filozofija*, *Osoba i zajedničko dobro*, *Čovjek i država*, *Tri reformatora*, *O filozofiji povijesti*, *Prava čovjeka i naravni zakon*, *Sv. Toma i problem zla* te *Cjeloviti humanizam*. Uz ta djela primarne literature, korištena je i sekundarna literatura koja je mogla doprinijeti dodatnom razumijevanju bilo Maritainovih misli bilo zajedničke im problematike. U osnovi, rad nastoji predstaviti Maritainovo razumijevanje čovjeka i javno djelovanje takvog čovjeka.

Nakon kratkog uvodnog biografskog osvrtu, rad započinje upravo prikazom toga što je čovjek kao osoba. Iz tih će odrednica biti izdvojeni temeljni elementi čovjeka na temelju kojih će se oslanjati sadržaj idućih poglavlja. Nakon početne obrade Maritainova razumijevanja čovjeka slijedi prikaz osnova morala, tj. ključnih čimbenika pravednog ljudskog djelovanja prema drugima. Naposljetku, tu je i temeljno poglavlje rada koje na osnovu već spomenutih ključnih pojmova i

pojava prikazuje Maritainov humanizam kao političku misao, što je u suštini temeljna tema rada prućena kroz njegovu cjelinu.

Nadam se da je ovaj rad u mogućnosti biti dodatna pomoć u promatranju osnovnih sadržaja Maritainove političke misli i uopće one kršćanske. Demokršćanska politika vodeća je politička struja Europe koja svakako treba dodatna šira razumijevanja ljudske osobe kako bi, kao ideja, bila što većoj mjeri ostvarena. Potrebno je aktivno učešće političkih sudionika u obrazlaganju i artikulaciji naravnih potreba ljudske osobe kako bi politički sustav u kojem živi mogao osigurati život koji mu je naravan živjeti.

Život i djelo

Francuski neotomistički filozof Jacques Maritain rođen je 18. studenoga 1882. godine u Parizu u obitelji društveno istaknutih roditelja, inače protestanata. Školovao se u rodnome gradu, na Sorboni je 1901. stekao licencijat iz filozofije, a iduće godine i iz prirodnih znanosti. Svoju filozofsku izobrazbu započeo je isprva kao pobornik Barucha de Spinoze dok će se postupno oblikovati u jednoga od vodećih kršćanskih filozofa modernog i suvremenog vremena, neotomističkog filozofa i političkog mislioca kršćanskog svjetonazora. Školovanje iz filozofije dovršava sredinom prvog desetljeća dvadesetog stoljeća nakon čega se postupno otklanja od ranijih utjecaja, posebno Henrija Bergsona, nakon čega će započeti njegova sveučilišna profesorska karijera i novi filozofski interesi. Umro je 13. travnja 1973. godine u Toulouseu.¹

Maritain je katolikom postao tijekom zrele dobi zajedničkim djelovanjem vlastitih osobnih traganja i intelektualnih stimulansa sv. Tome Akvinskog čiji će i biti značajni sljedbenik. Krivo bi bilo pomisliti da se u Maritainu krije isključivo ponavljač ili tumač misli Tome Akvinskog. Djelovanjem unutar svojega vremena i misleći o trenutnim problematikama interesnih sfera njegove misli Maritain je postao i samostalno utjecajan mislilatelj na daljnji njihov tijek do danas, as posebnim naglaskom na njegovu političku misao, koja je i temeljna tema ovoga rada.²

Što se tiče njegova znanstvenoga stvaralaštva potrebno je istaknuti nekoliko njegovih najznačajnijih djela, a za ovu temu najrelevantnijih: *Kršćanstvo i demokracija*, *Moralna filozofija*, *Osoba i zajedničko dobro*, *Čovjek i država*, *Tri reformatora*, *O filozofiji povijesti*, *Prava čovjeka i naravni zakon*, *Sv. Toma i problem zla te Cjeloviti humanizam*.³ Navedena djela ujedno su i temeljna literatura ovog rada i u sebi supsumiraju fundament autorova značaja u kontekstu njegovog znanstvenog, filozofskog i društveno-političkog utjecaja. Sudbina političkog bića i njegovi odnosi koji su utemeljeni i povezani s kršćanskim utjecajem i poretkom biti će daljnji predmet rada.

---

¹ Usp. W. Sweet, *Jacques Maritain*, u: „Stanford Encyclopedia of Philosophy“, <https://plato.stanford.edu/entries/maritain>, (pristupljeno: 24.5.2022.) ; Usp. *Introduction*, u: „Jacques Maritain Centre“, <https://maritain.nd.edu/jmc/brochure.htm>, (pristupljeno: 24.5.2022.).

² Usp. isto.

³ Usp. isto.

1. Antropološko utemeljenje Maritainove filozofije politike

Da bismo govorili o konkretnom djelovanju čovjeka moramo razumjeti njegovu narav po kojoj egzistira, razvija se i utječe na okolinu. U tome je pogledu potrebno od početka odrediti i definirati čovjeka, odnosno konstatirati mu naravno pripadajuća svojstva što je nužno kako bi bilo jasno djelovanje koje iz njega slijedi. Upravo je definicija čovjeka temeljna boljka shvaćanja modernoga doba iz čega proizlazi sve ono o čemu će dalje biti riječ.

Max Scheler je rekao da se sva pitanja filozofije svode na pitanje što je to čovjek.⁴ Kada govori o čovjeku Jacques Maritain suglasan je s hilemorfističkom slikom čovjeka. Čovjek je, dakle, biće koje je sastavljeno od duše i tijela, forme i materije. Razumske duše s jedne strane i adekvatne materije s druge. Taj kompozit čovjeka kao konkretnog ljudskog temporalnog bića jest i njegova materijalnost i njegova duša kao forma koja se usavršava i upotpunjuje krepostima.⁵

O čovjeku kao biću možemo reći da je osoba. Time se Maritain svrstava u personalističke filozofe. Upravo personalistička antropologija koja prepoznaje to posebno svojstvo razumskoga bića da bude osobom omogućuje da se osobnost postavi u središte filozofske antropologije. Takav čovjek jest subjekt, moralni samo-određujući subjekt, a ne objekt nad kojim se djeluje. Personalizam je u stanju usmjeriti čovjeka na druge ljude kao sebi jednake u tome što su osobe i u tome je dodatno humanizirajući. Osoba nije puka usamljena individua koja svijet promatra nasuprot sebi. Taj status osobe ono je što omogućava čovjeku da bude poseban, da se samostalno izdvoji svoji pro-aktivnim djelovanjem u komunikaciji sa svijetom van sebe.⁶ Takva antropologija izroditi će i takvu, personalističku, etiku koja neće čovjeka svoditi na čine, nego će u činima tražiti čovjeka. Pod tim se podrazumijeva prisutna razumnost u njemu kao od razuma pokrenutog. Takva etika ne polazi od sebe nego od suodnosa s istovjetnima. Takav čovjek, osoba, obdaren je osjećajima kojima prepoznaje tuđe dostojanstvo; usmjeren je na drugoga u provođenju pravednog djelovanja.⁷ Osoba je usmjerena prema pozivu svoga usavršavanja, usmjerena ka gradnji sebe.⁸

---

⁴ Usp. M. Scheler, *Čovjek i povijest*, u: I. Čulo, *Utjecaj personalizma na moderno oblikovanje ljudskih prava*, Sveučilište u Zagrebu, 2018, str. 60.

⁵ Usp. R.P. Kraynak, *The Christian Democracy of Glenn Tinder and Jacques Maritain*, u: „Perspectives on the Political Science“, 27, 2, 1998, str. 72.

⁶ Usp. I. Čulo, *Utjecaj personalizma na moderno oblikovanje ljudskih prava*, str. 59-60.

⁷ Usp. isto, str. 61-62.

⁸ Usp. isto, str. 68-70.

Biti osoba donosi sa svojom posebnosću i posebnu dužnost prema sebi da se ne srozava na razinu ispod svoje razumnosti, da nadvlada svoju osjetilnost i strasti koje s njom dolaze. Osoba bez poimanja svoje osobnosti, bića s licem, stvarnim identitetom i stvarnom duhovnom autonomijom odlazi u zatvorenost i postaje puka individua, jedinka.⁹

„Osoba je zaseban duhovni svijet obdaren slobodnim izborom te tako tvori cjelinu neovisnu o svijetu; ni priroda ni država ne mogu prijeći te granice zasebnosti bez njezina dopuštenja, pa ni Bog koji u njoj prebiva i djeluje“, reći će Maritain.¹⁰ Teško je pronaći dovoljne riječi da se istakne važnost i razmjernost različitosti od ostatka svijeta jednog razumskog bića. Ono je, osim te nepremostive razlike s ostatkom prirode, potpuno unikatno i u odnosu na svaku drugu pojedinu razumsku osobu. Posjedovanje svijesti o svijetu, uvida u inteligibilna počela i pojave u svijetu omogućavaju da se svijet vidi na potpuno specifičan način, podređen upravo razumu.

Čovjek jest društveno biće koje se u svojoj ljudskosti ostvaruje životom u zajednici. On zajednicu ne stvara kao proizvod, on joj po naravi teži. Teži svome ostvarenju u komunikaciji s drugima. U tom je društvu sudionik sudnosa čiji skup čini naravnu cjelinu.¹¹ Osoba koja ima apsolutno dostojanstvo jer je u izravnom odnosu s apsolutnim pozvana je na zajedničko dobro cjeline, pozvana je da zamijeni nečovječni partikularistički pristup individua cjelovitim humanizmom osobe.¹² Suradnja je preduvjet samo-razvoja osobe i uvjet ostvarenja dostojanstva.¹³ Zadaća društvenog bića biti će osigurati društvo prilagođeno naravi, prilagođeno osobi prema njenim naravnim svojstvima.

Maritain je izdvojio tri osobe kao tri reformatora religije, filozofije i morala: Martina Luthera, Renea Descartesa i Jean-Jacquesa Rousseaua. Descartes je osoba koja je transformirala filozofiju u više strana. Njegov dualistički pristup u određivanju čovjeka kao duše koja mehanički upravlja tijelom ostavila je mnoga pitanja o ljudskoj naravi neodgovorenima te je se zadržala u drugim filozofskim sustavima. S druge strane takvo biće polazeći od svoga mišljenja na stanovitije način ostalo lišeno nužnog proizlaženja u vlastitoj spoznaji; što je važno u određivanju položaja čovjeka u zbilji.¹⁴ Maritain će, s druge strane, prepoznati takve manjkavosti i dati na njih odgovor.

---

⁹ Usp. J. Maritain, *Tri reformatora: Luther – Descartes – Rousseau*, Laus, Split, 1995., str. 25-26.

¹⁰ J. Maritain, *Cjeloviti humanizam*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1989., str. 21.

¹¹ Usp. isto, str. 166.

¹² Usp. I. Čulo, *Utjecaj personalizma na moderno oblikovanje ljudskih prava*, str. 73-76.

¹³ Usp. isto, 80-84.

¹⁴ Usp. isto, *Tri reformatora: Luther – Descartes – Rousseau*, str. 59-65.

Po Maritainu osoba je supstancija.¹⁵ On osobnost opisuje na sljedeći način: „Osobnost je uzdržavanje duhovne duše iskomunicirane ljudskom kompozitu.“¹⁶ Tu se radi o tome da razumsko biće sebe posjeduje u znatno većoj mjeri od drugih bića i u stanju je provoditi, nadzirati i usmjeravati svoje postojanje na osnovu svemira značenja unutar sebe koji ga usmjeravaju na Bogai više ciljeve preko odgoja svojih vrlina te na taj način sebe razvija i sebe određuje.¹⁷ Tako je ljudska osoba izravno usmjerena ka Bogu kao svom apsolutnom krajnjem cilju.¹⁸ Takav čovjek, u svome praktičnom djelovanju, kroz praktično ljubljenje Boga istovremeno označava i ljubav premasebi zbog Boga, odnosno shvaćanje svoje teleološke dužnosti i potrebe opravdavanja svoje egzistencije.¹⁹ Time je usmjeren i „pozvan“ živjeti i djelovati u skladu s vrlinama, u skladu s prepoznavanjem osobnosti u pristupanju ljudima te je pozvan djelovati iz ljubavi.²⁰ Kada osoba pristupa osobi iz ljubavi ona ne voli pojedinačnu kvalitetu nego je cjelina voljenoga objekt ljubavi.²¹

Jacques Maritain suglasan je s Tomom Akvinskim da je jedna duša vrijednija od čitavog materijalnog svemira. Takav iskaz formulacija je koja želi naglasiti vrijednost ljudskog dostojanstva kao vrijednost razumskog, slobodnog i svjesnog koja nadilazi veću ovisnost materijalnog svijeta.²² A uz to, praktična je razlika jedne razumske individue od druge veća nego čitave nerazumske vrste od druge.²³ Na toj se urođenoj vrijednosti osobe temelji svako njeno djelovanje prema sebi i u dijalogu s drugima.

Čovjek jest društveno i političko biće, a to je upravo zbog toga što je razumsko biće. Unutar svoje racionalne naravi usmjeren je na sudjelovanje u društvu kao posjednik aktivnog principa da ga oblikuje prilikom čega sebe ostvaruje. Narav zahtjeva razvoj ljudskog kroz kooperaciju i suživot osoba, svoju edukaciju i unutrašnje usavršavanje osobe što se može opisati kao kontinuirani trijumf svijesti.²⁴ Sama pobjeda svijesti inherentno je povezana s ljubavi koja stvara prijateljski odnos; ljubav nema posjednički interes nego davanje naprosto – akt je ostvarenje, a ne sredstvo ostvarenja

---

¹⁵ Usp. J. Maritain, *The Person and the Common Good*, University of Notre Dame Press, South Bend, 2012., str. 40-41.

¹⁶ „*Personality is the subsistence of the spiritual communicated to the human composite*“, isto, str. 41.

¹⁷ Usp. isto, str. 40.

¹⁸ Usp. isto, str. 15-17.

¹⁹ Usp. isto, str. 32.

²⁰ Usp. isto.

²¹ Usp. isto, str. 38-39.

²² Usp. R.P. Kraynak, *The Christian Democracy of Glenn Tinder and Jacques Maritain*, str. 72.

²³ Usp. J. Maritain, *The Person and the Common Good*, str. 30.; 34-35.

²⁴ Usp. isto, str. 49.

osim u vidu ostvarenja naravne težnje tj. volje. Čovjek je dakle osoba pozvana i usmjerena na stvaranje odnosa iz ljubavi.

Unutrašnja sklonost ka dijalogu znanja i ljubavi zahtijevaju odnose s drugim osobama²⁵ i prirodni rezultat toga jest društvo kao društvo osoba.²⁶ Ljubav je dakle formativna snaga praktičnog ljudskog djelovanja koja zahtjeva da djeluje tako da prepoznaje samobitnost drugog.

Čovjek se ostvaruje, a samim tim i njegovo društvo, u svojoj povijesnosti. Čovjek živi u prošlosti i misli povijesno, kroz nju se razvija; na nju se nadovezuje.²⁷ Čovjek slobodnim izborom oblikuje vremenitost koja nije unaprijed determinirana. On svojom voljom aktivno determinira i aktualizira povijest – a da bi volja djelovala mora znati i smjer i cilj djelovanja koji je na taj način poznat, ali ne i unaprijed određen. Ili, takoreći, cilj je prepoznatljiv, a ne poznat.²⁸ Određeni smjer povijesti ima svoja inteligibilna svojstva – presudnu ulogu u njenom razvoju, dakle, ima slobodna volja.²⁹ Vremenitost i povijesnost materijalne prirode posjeduje svoj prirodni red uzroka i ishoda i stanovitu određenost toga kretanja unutar koje djeluje i razum – ne kao suprotnost nego kao sudionik jedne iste stvarnosti. Radi se o različitim segmentima zbilje– oba su naravna i time naravno potrebna.

Spoznaja o konkretnoj povijesti spoznajno se može također promatrati kao spoj akcidentalnih svojstava karakterističnih epohi te od opće-ljudskih inteligibilnih svojstava koje su prisutne i aktualne iz supstancijalno nepromjenjive naravi osobe – koja tu povijest i kreira i percipira.³⁰ O tome je važno govoriti upravo zbog toga što postoje „trenutna stanja svijesti“ civilizacije. Svako društvo, društvene promjene, stavovi, pojedinačna razmišljanja i načini razmišljanja dio su kolektivnog dijaloga osoba. Takvo shvaćanje povijesti i povijesnosti daje naduu postavljanje ispravnije političke teorije od prisutnih političkih poredaka.

Tri reformatora pokazuje kako je Jean-Jacques Rousseau obojao moral pretvorivši ga u, na neki način, proizvoljnu kreaciju odredbi, a potom u mimiku provizornih odredbi. Takav čovjek proizvoljno kreira sve ono što stvara pa tako i društvo tj. državu. To znači da se zakon ne izvodi iz razuma i potreba iz naravi nego vanjskih interesa.³¹

---

²⁵ Usp. isto, str. 48.

²⁶ Usp. isto, str. 47.

²⁷ Usp. J. Maritain, *Tri reformatora*, str. 2-7.

²⁸ Usp. J. Maritain, *Filozofija povijesti*, Filozofsko-teološki institut Družbe Isusove, Zagreb, 1990, str. 165.

²⁹ Usp. isto, str. 170-179.

³⁰ Usp. isto, str. 13.

³¹ Usp. J. Maritain, *Tri reformatora*, str. 133.

Proizvod društvenoga ugovora po kojemu se uspostavlja društvo nema jasne razloge svoga postojanja jer se sudionici društva ne usavršavaju i ne razvijaju nego u zajednicu ulaze zbog vanjskih interesa gdje ih takvo ujedinjavanje srožava od izvorne savršenosti primitivnog čovjeka.³² Zašto se pojedinci odriču slobode i prenose svoju slobodu na opću volju koja, k tome, nije vođena razumskim razlogom nego biranom odredbom?³³ Nasuprot takvih pogleda nameće se inteligibilni cilj i svrha – opće dobro.³⁴ Zajedničko dobro kao narav koja se traži realizirati po naravi i razlogu.³⁵ Ljudska racionalnost jest uzrok i mehanizam svih ljudskih kretanja, a koja je naravno djelovanje duhovnog karaktera osobe. Iz racionalnosti proizlazi njegovo moralno i političko djelovanje.

---

³² Usp. isto, str. 132.

³³ Usp. isto, str. 134.

³⁴ Usp. isto.

³⁵ Usp. J. Maritain, *The Person and the Common Good*, str. 29.

2. Moral i zajedničko dobro

Martin Luther izdvojen je kao reformator religije čija su naučavanja imala trajan utjecaj na modernu svijest.³⁶ U prvom redu, po njegovim postavkama, Bog je čovjeku zadao nemoguće dodijelivši mu slobodu jer je čovjek neizbježno sklon grijehu.³⁷ U tom je stvorena slika čovjeka koji nije osobno odgovoran za svoje grijehe jer je nužno da zbog pale naravi griješi.³⁸

Vjera tu postaje čisti impuls povjerenja jednog zatvorenoga čovjeka koji se nije sposoban sam kretati prema njoj niti joj se primaknuti sviješću.³⁹ Spasenje i milost su tako potpuno izvanjski, nezasluženi i naprosto (selektivno) dodijeljeni⁴⁰ bez očite, a potrebne, sposobnosti i adekvatnosti za to.⁴¹ Zbog toga se Luthera može izdvojiti kao oca modernoga voluntarizma i anti-intelektualnog pesimizma.⁴² Čovjeku od tada nedostaje shvaćanje primata inteligencije nad voljom.⁴³

Stanje modernoga svijeta i po pitanju etike omogućiti će Maritainu da kritizira suvremene postavke. Pod utjecajima već spomenutih modernih kretanja kreirao se i moralni antropocentrizam. Maritainu je u cilju reorijentacija morala do koje čovjek mora doći putem ponovnog otkrivanja i definiranja sebe u svom realnom i kozmičkom karakteru te ponovnim otkrivanjem primarnih istina u dubini ljudske osobe.⁴⁴

Od modernih autora svjetliju točku etičkoga promišljanja autor će vidjeti u Kierkegaardu koji u prvom redu prepoznaje i starogrčku krilaticu – *gnothi seauton*⁴⁵, te je upoznat sa potrebom stvarnog kretanja razuma.⁴⁶ Inače, o modernoj se etici mogu istaknuti mnoge karakteristike u suprotnosti sa potrebama naravnoga poretka svijeta i čovjeka. Moderni moral je, po Maritainu, moral dvosmislenosti, nejasnoće i situacijske partikularnosti uz oskudicu duhovnog iskustva i unutrašnjosti bića te nauštrb razumske razboritost postavlja kauzalnost ignorirajući slobodu jedinstvenog u svijetu i individualnog u vremenu.⁴⁷

---

³⁶ Usp. J. Maritain, *Tri reformatora*, str. 1-5.

³⁷ Usp. isto, str. 5-11.

³⁸ Usp. isto, str. 30-38.

³⁹ Usp. isto, str. 5-11.

⁴⁰ Usp. isto, str. 14-17.

⁴¹ Usp. isto, str. 20-26.

⁴² Usp. isto, str. 26-34.

⁴³ Usp. isto, str. 36-40.

⁴⁴ Usp. J. Maritain, *Moral Philosophy's Crisis of Re-orientation*, u: „Jacques Maritain Centre“, <http://www.nd.edu/Departments/Maritain/etext/jmoral13.htm>, (pristupljeno 20.5.2022.).

⁴⁵ Na hrvatskom jeziku krilatica bi značila: „Upoznaj samoga sebe“.

⁴⁶ Usp. J. Maritain, *Moral Philosophy's Crisis of Re-orientation*, str. 3-4.

⁴⁷ Usp. isto, str. 26-28.

Temeljna kriva postavka o zlu koja se kroz čitavu povijest aktivno prezentira jest njegovo promatranje kao samostalno postojećega bića. Međutim, Maritain prepoznaje zlo u njegovu adekvatnom opisu. Zlo kao takvo nije niti esencija, niti narav niti forma niti je akt bića, ono je – konkretni nedostatak konkretnog bića i ono na taj ovisni način postoji. I to ne kao negacija i suprotstavljenost bića nego kao lišenost – što je termin kojega koristi.⁴⁸ U tom smislu radi se o mani koja utječe na čovjekovu volju i slobodu.⁴⁹

Sljedeća perspektiva koja se o prisutnosti zla može istaknuti jest neadekvatnost uvida u ocjenu jednoga akta u kontekstu istoimene vrijednosti u odnosu na cjelinu. Odnosno, određeni akt se izoliran iz jedne pojedinačne perspektive može doimati i vrednovati kao zao čin, a da je u kontekstu cjeline potrebn dio naravnoga procesa zbilje – primjerice prehrambeni lanac u prirodi.⁵⁰ Stoga je u ispravnijem smislu pojam zla vezan na slobodu, na izdvojenost inteligibilne sfere i onoga što jasno spada u domenu raspolaganja slobodnom voljom gdje se karakterizacija čina može ispravnije promatrati kao pogrešno djelovanje.

Zbilja se ne bi trebala promatrati kao ukidanje i otimanje od čovjeka nego njegovo ostvarivanje. Unutrašnji impuls čovjeka zahtjeva potpunu oslobođenost od grijeha, ali je upravo u slobodi izbora izazov grijeha koji treba biti nadvladan, što ne može biti riješeno unaprijed.⁵¹ Taj odnos među ljudima koji se može okarakterizirati i kao nepravedan uvodi u odnos sukob koji tu ne bi trebao biti. Ljudi djeluju slobodno u svojoj međuovisnosti što svakome dodjeljuje odgovornost i zahtjeva potrebu razumskog upravljanja svojih čina.⁵² Sloboda jest mogućnost izbora sloboda. Istina je da uočavamo nepravde djela promatrajući inteligibilnu svrhovitost i uviđajući ispravan način kao savršenu verziju mogućega. No ta savršena verzija cilj je djelovanja kojega ono tek nastoji postići – u mjeri koju omogućava djelovanje cjeline u kojoj sloboda omogućava raznovrsne stupnjeve sposobnosti.⁵³ Svaka nužnost nužno i ukida mogućnost zla ili grijeha – odreći se slobode ne bi značilo izbjegavanje zla kao takvoga, nego bi njegova tema – taj nedostatak bića izgubio bi svaki svoj smisao jer bi i sve vrste kategorije „mogućega“ bile zamijenjene nužnim aktom. Vrijednost se djelovanja realizira upravo u slobodi da se djeluje, a da bismo mogli djelovati

---

⁴⁸ Usp. J. Maritain, *St. Thomas and the problem of evil*, Marquette University Press, Milwaukee, 1942., str. 1.

⁴⁹ Usp. isto, str. 3.

⁵⁰ Usp. isto, str. 5-7.

⁵¹ Usp. T. P. O'Neill, *Jacques Maritain and Reginald Garrigou-Lagrange on the Permission of Evil*, u: „The Heythrop Journal“, 2016., str. 1-12.

⁵² Usp. J. Maritain, *St. Thomas and the problem of evil*, str. 12.

⁵³ Usp. isto, str. 7; 15; 17.

moramo biti slobodni. Upravo stoga vrednovanje je vlastiti naravni dio razuma da iz sebe upravlja svoje djelovanje i snosi odgovornost za prisutnost ispravnoga ili pogrešnoga.⁵⁴

Polazeći od sebe – otvara se prostor unutar volje da se nedostaci ispune. Ljudska narav kao aktualna i pojedinačna pojava i sama po sebi nužno odudara od savršenog i apsolutnog.⁵⁵ Mogućnost otvaranja puta milosti, mogućnost izlaska iz sebe koji će moći uroditi prijateljskom ljubavi kao imanentnom motivacijom; mogućnost za slobodno iskupljenje naspram manjkavosti te aktivno nadvladavanje toga. U tom se redu može naglasiti kako je grijeh suputnik slave – realizacijeslobodne razumske osobe.⁵⁶ Bez te nužno potrebne otvorene prilike slobode uopće nije moguće živjeti slobodu i ostvariti njenu naravnu svrsishodnost.

Razum i volja dopuštaju zlo i svaki pojedinačni razum i pojedinačna volja nose sebi pripadajuću odgovornost. Ulogu Boga kao neizravnoga uzroka može se usporediti s uskraćivanjem asistencije djetetu prilikom pisanja što rezultira u lošijoj izvedbi.⁵⁷ Međutim u prvom redu dopuštanje zla događa se, kao što je rečeno, dopuštanjem slobode, dopuštanjem samostalnog dobra od posjednika slobodne volje koji je odgovoran prema teleološkom poretku i naravi sebe i svijeta – on ostvaruje ili ne ostvaruje u skladu sa svojim sposobnostima koja nisu od strane Boga deterministički postavljena. A da jesu tema zla svela bi se na unutrašnje procese Boga kao jedine i cijele stvarnosti. Bog ukoliko bi bio izravno odgovoran za zlo – radilo bi se o predstavi kojoj takve kvalifikacije sami dodjeljujemo. Bog ne može biti odgovoran za zlo jer time ne bi bio savršen, a po tom ne bi mogao biti Bog. Rukovođenje razumom po naravnim principima jedini je mogući put etike.

Čovjek nije determiniran u svom djelovanju. On kontinuirano aktualizira svoje biće i bitiće zaista osoba ukoliko iskorištava svoja razumska svojstva u nadvladavanju osjetnim i strastima uvidom u inteligibilnu vrijednost pojava i shvaćajući inteligibilna svojstva zbilje i inteligibilnu vrijednost svojih čina kao sastavnog dijela cjelokupne stvarnosti.⁵⁸ Puka individua ili osoba dva su aspekta iste naravi i ovise o ljudskom izboru prilikom „osvajanja slobode.“⁵⁹ Biti u punini (nastojati to biti) ili svesti čovjeka na razine koje ne pripadaju njegovu dostojanstvu i svijesti njegovje izbor. Svaki se moral zbiva u odnosu između ljudi – njihovu dijalogu. Pogled čovjeka je stoga

---

⁵⁴ Usp. isto, str. 12.

⁵⁵ Usp. isto, str. 5.

⁵⁶ Usp. isto, str. 13; 18-19.

⁵⁷ Usp. T. P. O'Neill, *Jacques Maritain and Reginald Garrigou-Lagrange on the Permission of Evil*, str. 1-12.

⁵⁸ Usp. J. Maritain, *The Person and the Common Good*, str. 44-45.

⁵⁹ Usp. isto, str. 45.

potrebno usmjeriti na zajedničko dobro. Ukoliko apriorno pojedinom odnosu fokus postavimo na zajedničko dobro iz toga neće proizaći sukob nego obostranost.

Zajedničko dobro nije partikularno dobro pojedinca niti „demokratsko“ dobro nekih, niti je riječ o pojedinačnom dobru kolektiva ili jedinke. Riječ je o općem dobru osobe te, po tome, općem dobru zajednice osoba. Zajedničko dobro je nešto etički dobro, formirano po pravdi i iznutra, u pravdi i dobrostivosti – osoba se daje te je u otporu prema pritiscima negativnog.⁶⁰ Čovjek uvidom u inteligibilno, a usmjeren na Boga i transcendentno sposoban je spoznati, raspoznati i razdijeliti stvarni prikaz uzročno-posljedične veze teleoloških procesa zbilje i na taj način shvatiti svoju ulogu u zbilji bez egoizma koji čini da svijet promatra kao sukob. U tom sukobu ego je ili zbilji nadređen ili je njena žrtva, a sudionici su sredstva ili konkurenti. Usmjerivanjem svijesti na Boga i više ciljeve osoba sebe ostvaruje.⁶¹ U tom prepoznaje stvarnu potrebu za osobnim ostvarenjem kroz djelovanje osobe prema osobi – dijalog.

Pravi koncept politike, dakle, nije niti sukob osobnoga i zajedničkoga, niti je strogo osobni niti strogo zajednički, nego je prvenstveno riječ o dijalogu. Taj dijalog, međuovisnost i međusmjerenost kreiraju zajedništvo koje proizlazi iz ljudske naravi.⁶² Dobro cjeline i dobro pojedinca nisu odvojeni. Uopće govoriti na takav način označavalo bi govor o pojedinačnim i konkretnim dobrima u pogledu akcidentalnih svojstava i dobra i osobe. Pojedinačno dobro naspram akcidentalnih svojstava pojedinačno se i razlikuje među sudionicima društvenoga procesa, međutim, prva stvar u vezi toga jest šira slika svijeta i zbilje u kojoj takvo dobro (ili izostanak dobra) nisu nužno nepogode kako se mogu doimati egu, niti su nužno moguće izbjeći. Ali, u svakom slučaju, ukoliko se radi o dobru, upravo je takva situacija podložna dijalogu osoba i kreirano od strane jednakih osoba. Drukčije rečeno, osoba svojim djelovanjem, svojim korištenjem slobode u svom pristupu sama je za to zaslužna. Konkretna osoba sam nekada ja, nekada netko drugi – dakako, to je tomu tako kada govorimo o pojedinačnim situacijama. Općenito govoreći radise o svemu i svima podjednako i između jednakih. S druge strane nalaze i univerzalna svojstva zajednička svim osobama kao njima supstancijalna i na njih se odgovara podjednako u skladu s jednakom naravi ljudskih osoba.⁶³ Tu ne postoji niti pojedinačna razlika u gornjem smislu tj. ne

---

⁶⁰ Usp. isto, str. 53,59.

⁶¹ Usp. isto, str. 64.

⁶² Usp. isto, str. 65.

⁶³ Usp. isto, str. 82.

postoji prilika za isključivost. A radi se, naravno, o potrebama osobe koje su u skladu s definicijom ljudskog bića, odnosno ljudske osobe.

3. Osnove Maritainove filozofije politike

3.1. Odnos kršćanstva i društva

Društveno-politička slika današnjice, modernog i suvremenog svijeta, i njeno ideološko utemeljenje supstancijalno su različiti od starije i dugotrajnije epohe. Ona kardinalna promjena koja je supstancijalno izmijenila obrise ljudskih zbivanja jest promjena pogleda na čovjeka i njegov položaj u svijetu. Antropologija je ta disciplina koja utvrđuje što je čovjek i kakvo je njegovo naravno djelovanje.

Gledajući na idejnu podjelu moderne epohe, jasno je da su svi mislioci usuglašeni samo u činjenici da su ljudi. Odredba čovjeka svakoj od njih je svojstvena – i ideja o čovjeku koju su mu dodijelili njima je dodijelila ciljeve javnoga i privatnoga djelovanja.⁶⁴ Jesu li moderne političke ideologije i ideje o čovjeku oslonjene na njegovu biti ili samo na neku od njegovih kvaliteta?

Prije nego bi se došlo do teoretskog razumijevanja univerzalnih i pojedinačnih elemenata čovjeka i njegove politike, potrebno je ukratko ukazati na moderna zbivanja koja su usmjerila tijekom formiranja društveno-političke zbilje u smjeru u kojem se ona nalazi danas. Ruku pod ruku tekao je slijed znanstvenih, tehnoloških i religioznih promjena koje su postupno ocrtavale i mijenjale obrise percipirane stvarnosti. U takvim okolnostima nove slike svijeta dolazi do sukoba sa autoritetima koji postaju zastarjeli u percepciji onih koji donose promjene naspram zablude. Da bi se to razriješilo potrebno je doći do vlastitih koncepcija koji uviđaju i vrednuju svijet oko sebe. Jedna javno politička kulminacija dogodila je se u XIX. stoljeću, ali se „kockice“ uvjeta slažu od mnogo ranije i dio su istoga redefiniranja čovjeka.

U Zapadnoj Europi nakon reformacije i nakon francuske revolucije katoličanstvo kao vjera i katolička zajednica, poljuljanog autoriteta i dogmi te pogođeni snažnim i pro-aktivnim sekularnim sentimentom, postaju tolerantniji kako bi nadišlo „rigidni tradicionalizam“ kojega sada mrzi masa srednjeg sloja podložna novim utjecajima „racionalnijih“ struja.⁶⁵ U širem sklopu događaja i dekristijanizacije masa prirodno se pojavljuju različite tendencije revitalizacija pod različitim utjecajima starog i novog. Tako primjerice u Francuskoj Robert de Lamennais, Charles Montalambert i Henri Lacordaire žele potaknuti pokret koji bi stvorio kršćansku republiku u miru i slobodi – napadan i od antiklerikalnih masa i od crkve u procesu očuvanja sebe. Već je, dakle, od

⁶⁴ Usp. G. A. Almond, *The Political Ideas of Christian Democracy*, u: „The Journal of Politics“, 10, 4, 1948, Str. 734.

⁶⁵ Usp. isto, str. 738.-739.

početka prisutan proces potrebe za kristalizacijom kršćanske slike čovjeka. U skladu s tim će se izjaviti kako se religija nema razloga bojati slobode, a postupno će Crkva zauzimati stav da može biti indiferentna prema konkretnom ustroju javnoga i političkoga života ukoliko je oblik suglasan sa principima ispravnog kršćanskog života.⁶⁶ S tim što je rečeno ukazuje se na postupan put formiranja te kristalizacije u kojoj će europski čovjek postupno pokušavati ostati na tragu kršćanske slike čovjeka, odnosno – ona se nameće kao potrebna. Crkva nije autoritet naprosto, odredbe nisu određene naprosto. Kršćanska slika čovjeka i metafizička slika čovjeka iste su jer je to isti čovjek i isti svijet. Proći će još kratko vremena – pojavit će se totalitarni režimi/ideologije koji će dodatno i snažno zatražiti tu kristalizaciju odnosa crkve u društvu. Enciklika *Rerum novarum*⁶⁷ će nasuprot strana pozvati na potrebu katoličkih etičkih i društvenih principa.⁶⁸ Postat će praktično vidljivo kako je demokratski poredak onaj u kojem se kršćanski život najprirodnije ostvaruje, ali još važnije – da je taj poredak najjasnija brana od režima/ideologija koji će čovjeku i Crkvi nametati interpretirane odredbe o čovjeku i Crkvi i oboje ih dehumanizirati i dekristijanizirati. Demokracija će postati i aktivni, a ne samo savjetni, cilj Crkve u cjelini,⁶⁹ a prepoznavanjem ljudskog sentimenta kršćanstvo će se približiti i radničkim i seljačkim masama.⁷⁰ Takvo aktivno prepoznavanje demokracije kao najprirodnijem kršćanskom poretku novitet je; osim donedavne aktivne podrške starim porecima, iz prošlosti nedostaje bilo kakva izričita podrška demokraciji od strane institucije Crkve ili značajnih crkvenih mislitelja.⁷¹ Ranije spomenuto „traženje“ i potreba za kristalizacijom odnosa Crkve i društva rezultirati će time da će kršćanski vođena politika – usmjerena na sudbinu čovjeka i sekundarnost temporalnog – biti usmjerena na povratak Crkvi u dijalogu sa sekularnim svijetom, ali zadržavajući svoje temeljne karakteristike.⁷² Smjer kršćanske politike teži solidarnosti svih u ostvarenju pojedinaca kao slobodnih ljudskih osoba obdarenih dostojanstvom kroz koordinaciju i međuovisnost pluralističke zajednice.⁷³

Moderna će europska politika biti pod značajnim utjecajem formulacije demokršćanskih načela i mimo njene izravne političke prisutnosti iz cjelokupnosti političkoga

---

⁶⁶ Usp. isto, str. 738.-740.

⁶⁷ Enciklika pape Lava XIII., objavljena 15. svibnja 1891.

⁶⁸ Usp. G. A. Almond, *The Political Ideas of Christian Democracy*, str. 740.-741.

⁶⁹ Usp. isto, str. 746.-747.

⁷⁰ Usp. isto, str. 742.-746.

⁷¹ Usp. R. P. Kraynak, *The Christian Democracy of Glenn Tinder and Jacques Maritain*, str. 69.

⁷² Usp. G. A. Almond, *The Political Ideas of Christian Democracy*, str. 749.-750.

⁷³ Usp. isto, str. 752.-755.

okvira i generalnih smjernica.⁷⁴ Teoretski prostor u kojega ulazi demokršćanska politika prethodno je bio ispunjen političkim idejama naslijeđenim iz filozofija novovjekovnog doba kojima nedostaje jasno antropološko utemeljenje i zbog toga će demokršćanska politička misao biti karakterizirana kao anti-segregacijska ili kako je to istaknuo Konrad Adenauer:⁷⁵ „kršćansko znači umjereno“.⁷⁶ Proces konkretne političke prakse dinamičan je te sama konkretna politološko-sociološka analiza nije predmet filozofskog rada. Sama politika prolazi kroz svoje unutrašnje dijalektičke etapetraženja; tako je danas na snazi sekularizacija stranaka koje u sebi imaju religijske principe uz pokušaje očuvanje svoga temeljnoga identiteta.⁷⁷ Važno je napomenuti kako je to isto ono traženje od početka. Radi se o trajnom unutrašnjem životu svake inteligibilne opcije koji se ostvaruje provođenjem revidiranih koncepata u praksi, odnosno upravo filozofskim promišljanjem i novim (jasnijim) odgovorom na propitkivanja smislenosti izvorišta vlastitih ideja. Drugim riječima – objašnjavanja smislenosti kršćanske politike i, još važnije, kršćanske slike čovjeka nikada nije dovoljno. Sama idejna formulacija demokršćanske teorije, može se reći, je pod presudnim utjecajem Jacquesa Maritaina – najizravnije na način izravnog referiranja crkvenih političkih akata na njegov filozofski nauk.⁷⁸ To kakve su postavke modernoga čovjeka i njegovoga svijeta, o kojoj je tu bilo riječ, upravo će pružiti autoru mogućnost da ga oblikuje.

Kako bismo uopće govorili o cjelokupnoj problematici ovoga rada pojavljuje se pitanje može li uopće postojati nešto kao „kršćanska filozofija? Razumjeti odnos kršćanstva i filozofije od nepremostive je važnosti za svaki konkretni nauk kršćanske filozofije. Na taj sustavno propitkivani položaj vjere i odnos s razumom reagirali su mnogi autori s obje strane toga odnosa. Značajnim formalnim poticajem kršćanske filozofije u novije vrijeme može se smatrati enciklika pape Ivana Pavla II. *Fides et ratio*. U toj se enciklici ističe potreba za filozofiranjem utemeljenim na kršćanskim principima.⁷⁹ Svaku svoju ideju vjera i filozofija opisuju i tretiraju na autonomni vlastiti način. Kršćanska filozofija donosi filozofske interpretacije na vlastiti filozofski način pod inspiracijom načela kršćanske vjere koja vrednuje razumom.⁸⁰ Može se istaknuti sljedeće: svi

---

⁷⁴ Usp. E. Huber, C. Ragin, J. D. Stephens, *Social Democracy, Christian Democracy, Constitutional Structure, and the Welfare State*, u: „American Journal of Sociology, 99, 3, 1993., str. 743-746.

⁷⁵ Konrad Adenauer, bivši njemački kancelar, jedan od najutjecajnijih političara demokršćanstva.

⁷⁶ P. Gottfried, *The Rise and Fall of Christian Democracy in Europe*, u: „Orbis“, 2007., str. 714.

⁷⁷ Usp. S. N. Kalyvas, *The Rise of Christian Democracy in Europe*, Cornell University Press, Ithaca, 1996., str. 222.

⁷⁸ Usp. M. DuBroy, *Ars Christiane Philosophandi : John Paul II and Jacques Maritain on Christian Philosophy*, u: „Nova et Vetera“, 18, 1, 2020., str. 95.

⁷⁹ Usp. isto, str. 67.-69.

⁸⁰ Usp. isto, str. 70.

filozofi filozofiraju kao filozofi, a ne kao vjernici. Objekt filozofije jest spoznaja umu spoznatljivih stvari te pri tome do saznanja dolazi po principima. Obzirom na sposobnosti razuma vjera kao takva ne narušava njegove sposobnosti i sud razuma je o njoj neovisan. S druge strane čovjek je kao konkretno razumsko biće osoba s vlastitim *habitusom* za promišljanja pristaje na određene propozicije koje ne može do kraja razumjeti.⁸¹ U prvom redu zbog težine filozofije i „inteligibilne udaljenosti“ njenih objekata u spoznavanju što se dodatno naglašava usredotočenošću čovjekove svijesti na materijalno, temporalno i svakodnevno. No time vjera ničim ne narušava autonomiju, čovjek se vjeri iz svoje unutrašnjosti slobodno obraća.⁸² Također, čovjek objektivno razumijeva ograničenost sposobnosti svoje spoznaje u odnosu na cjelinu znanja i cjelinu načela te pristajanjem uz vjeru dobiva nadu da će objektivnije obuhvatiti zbilju.⁸³ U svim tim pogledima kršćanskom filozofijom nismo izašli niti iz ljudskog niti iz razumskog – naravnog, nego smo, dapače, to isto ljudsko na isti i vlastiti način nadopunili.

3.2. Kršćanski humanizam i društvo

U ljudskom životu kreiraju se kontigentne pojave nacije, političkoga društva i države⁸⁴ čija se značenja često poistovjećuju⁸⁵ stoga je potrebno utvrditi razlike između tih termina.⁸⁶ Država je zapravo dio političkoga društva (cjeline) koji traži narav, a razum ostvaruje.⁸⁷ Društvo kao takvo ima svoje oznake u vidu instinkta, strasti, reflekse i svoj vlastiti dinamizam koji podliježu zakonskoj regulaciji vođenoj idejom razumskog prosuđivanja.⁸⁸ Da bi bilo formirano zahtjeva postojanje pravde kao uvjeta i život dobiva prijateljstvom.⁸⁹

Kretanje društvenoga tijela kreira nacionalnu zajednicu sa svojim skupom tradicija, običaja, naslijeđa i njemu tipičnih struktura.⁹⁰ Tada dolazi do stvarnog značenja države, a to je dio tijela društva zadužen za specijalizaciju interesa cjeline.⁹¹ Država je, dakle, instrument služenja čovjeku, u skladu, podrazumijeva se, s njegovim naravnim svojstvima.⁹²

---

⁸¹ Usp. isto, str. 78.

⁸² Usp. isto, str. 89.-91.

⁸³ Usp. isto, str. 94.

⁸⁴ Usp. J. Maritain, *Čovjek i država*, Globus/Školska knjiga, Zagreb, 1992., str. 1.

⁸⁵ Usp. isto, str. 2-14.

⁸⁶ Usp. isto.

⁸⁷ Usp. isto.

⁸⁸ Usp. isto.

⁸⁹ Usp. isto.

⁹⁰ Usp. isto.

⁹¹ Usp. isto, str. 10-18.

⁹² Usp. isto.

Čovjek kao osoba izvor je autoriteta društva kao njegov fundament.⁹³ Njegovo dostojanstvo osobnosti, dostojanstvo duhovnosti i razuma, prepoznato od strane kršćanske slike čovjeka kao slike Božje nespojivo je s promatranjem čovjeka kao pukog subjekta kretanja prirode ili sredstva provizornih odredbi koje ne proizlaze iz naravi stvari. Temeljna činjenica političkoga poretka jest služenje države u ostvarenju naravnih potreba osobe naravno spojenih s njegovom težnjom kao društvenoga bića. U tom pogledu čovjek je za društvo i društvo je za čovjeka, tu podvojenosti niti podložnosti ili nadređenosti nema, dok je s druge strane država tu za čovjeka, ali čovjek nije za državu.⁹⁴

Srednjovjekovno se kršćansko društvo na stanoviti način može prikazati kroz svoje temeljne oznake, odnosno svojstva. U prvom redu to je organsko i maksimalno jedinstvo. Promatrajući tako političko ustrojstvo, prisutna je težnja za potrebitosti i legitimitetom samo jednoga kršćanskoga vladara, ali uz taj poredak obuhvaća i težnju općeg jedinstva mišljenja, jezika i drugih sastavnih dijelova svakodnevice. Pogled epohe usmjeren je ka uniformiranosti. Drugi njen čimbenik jest služeća uloga svjetskog naspram Božjeg te u skladu s tim angažiranost vremenskog na duhovne ciljeve – pogled na grešnost/manjkavost i nedostojnost tjelesnog. Sljedeća oznaka tipična za stari kršćanski poredak jest jasna razlučivost između upravitelja i podložnika – jasna hijerarhija i jaz između njenih sudionika. Te naposljetku – zajednički cilj društva postiže se uglavnom poniznim odgovaranjem na božanske zahtjeve bez odgovarajuće refleksije u vođenju života.⁹⁵

Nasuprot opisnim odrednicama srednjovjekovnog kršćanskog nazora o zajednici, novo će kršćansko društvo zapravo biti svjetovnoga, a ne sakralnoga uređenja. Ono se oslanja upravo na svoj pluralizam. Pluralizam stavova odvija se na načelima obrazloženosti i smislenosti prosudbe u kontekstu šire teleološke slike zbilje, a ne pukom proizvoljnom odredbom. Nadalje, vremenitost sada ima autonomiju i ono više nije smetnja nego je usvojeno da je ljudska narav obostrana, a ono što pripada naravi ne može biti loše niti ima realnu alternativu. U konačnici tu je prisutna i esencijalna jednakost svih pojedinih sudionika u poretku kojega stoga karakterizira aktivno stremljenje ka bratskoj zajednici jednakih.⁹⁶

---

⁹³ Usp. isto.

⁹⁴ Usp. isto.

⁹⁵ Usp. A. Bonifačić, *Integralni humanizam ili novo kršćansko društveno uređenje*, u: „Crkva u svijetu“, 1,3, 1996., str. 48-50.

⁹⁶ Usp. isto, str. 52.

Maritainovo vrijeme bilo je vrijeme golemoga izazova i za kršćanstvo i za demokraciju i za odnos između njih. To doba političke krize i totalitarnih režima izniklo na relativizmu modernoga svijeta i suštinski proizvoljnim tumačenjima čovjeka stvorilo je i potrebu za redefiniranjem teorijskih osnova njegove egzistencije i praktičnoga života. Kršćanskoj je zajednici tako suprotstavljena ona poganska. Ona koja narušava pravilno i kršćansko življenje ljudske osobe. U tim okolnostima to pogansko carstvo nastoji eliminirati i kršćanstvo i demokraciju. Prilika opstanka religije, svijesti i civilizacije podudaraju se s onima slobode, ističe Maritain, a šanse slobode podudaraju se s onima poruka evanđelja.⁹⁷ Nad tom je poganskom državom potrebno staviti mrežu Evanđelja jer ono djeluje kao samoprogllašeni Bog svojim uspostavljanjima stvarnosti i odredbi suprotnih naravi.⁹⁸ U tom je smislu prisutna realna potreba uspostave kršćanskoga društva, maločas opisanog kao bratske zajednice jednakih jer je ljudskoj naravi urođena težnja da se oslobodi podčinjenosti, što aktivno provodi u svojoj povijesnosti.⁹⁹

Bratska zajednica jednakih podrazumijeva jednakost naravi ljudskih osoba koje su zajedno kako usmjerene jedna na drugu tako i na Boga. Moglo bi se reći kako ljudi ne žive jedan pored drugog nego zajedno. Ljudi ne žive niti kao puki dijelovi svoga društva. Oni su osobe, oni su fundamenti društva. Osoba kao osnova društva je tako iznad društva samog, a čovjekovo djelovanje nije proizvoljna kreacija nego ostvarenje njegovih naravnih sklonosti i mogućnosti na koje je usmjeren.¹⁰⁰

Česta mana režima, kao i svakog povijesnog akta, leži u krivoj koncepciji teorije u pozadini. Tako je česta odrednica političkih ideologija pogled da se život naprosto odvija po zamislima. Međutim, život se ne odvija. Život je aktivno razumsko provođenje i vođenje življenja.¹⁰¹ U tom vođenju nije dovoljno osloniti se na naravne snage koje bi same po sebi bile dovoljne za dolaska na obećane i postavljene ciljeve društvene pravde i mira.¹⁰²

Kršćanski život vodi se pripitomljavanjem iracionalnog, vodi se zaustavljanjem unutrašnjeg egoizma svoje osobnosti nad drugom i zahtjeva razumnost koju ne može prevariti tuđa

---

⁹⁷ Usp. J. Maritain, *Christianity and democracy*, Geoffrey Bles, London, 1995., str. 27.

⁹⁸ Usp. isto, str. 34.

⁹⁹ Usp. isto, str. 35.-36.

¹⁰⁰ Usp. R. P. Kraynak, *The Christian Democracy of Glenn Tinder and Jacques Maritain*, str. 72.

¹⁰¹ Usp. J. Maritain, *Christianity and democracy*, str. 33.

¹⁰² Usp. isto, str. 28.

zloupotreba dobrih principa kojima ostvaruje vlastitu korist i etablira svoje ideje.¹⁰³ Shvaćajući kršćansku podlogu i pod njom shvaćajući smrt kršćanski je život vođen upravo kao život, oslobođen je straha od smrti te je sposoban živjeti shvaćajući život kao akt sa svojim dignitetom koji ne pripada samo njemu nego podjednako drugima - braći. I po tome je sposoban voditi život „bratskije“.¹⁰⁴

Kršćanska se zajednica upravo na taj način mora zaštititi od dezintegracije i rasipanja. Njena je dužnost osiguravanje onih univerzalnih ljudskih čimbenika kojima je život naprosto zadovoljen, a samim tim su partikularni interesi ega ukinuti i to na cjelovit način ljudske naravi – materijalno, moralno i duhovno koja su sva zajedno u njegovom naravnom redu.¹⁰⁵ To se zajedničko dobro ostvaruje u svakoj svojoj konkretnoj osobi tako da je ona sposobna biti neovisnai u toj neovisnosti kultivirati svoja svojstva osobe od materijalne sigurnosti do odgoja svojih vrlina kojima će upravljati svoj život.¹⁰⁶ U toj se jednakosti ogleda značenje i implikacije humanizma. Čitavi odnos krivog i pravog javnog života može se postaviti u sukobu otvorenog i zatvorenog čovjeka; kršćanski grad suštinski je anti-individualistički i pro-personalistički. Ne dopušta zatvorenost ljudske individue—traži otvorenost ljudske osobe.¹⁰⁷

Humanizam kako ga shvaća Maritain označava odmicanje od individualnosti koja je u moderno vrijeme sveprisutna, a ogleda se u označavanju sebe kao jedinoga autoriteta. A tim vlastitim autoritetom individue kreira se i sukob sa zajednicom države koja svoj proizvoljni autoritet nameće¹⁰⁸ te kreira podvojenost i sukob pojedinca i zajednice.¹⁰⁹ To odmicanje jest pomak prema shvaćanju neotuđivih prava svake pojedine osobe.¹¹⁰

Stvarna se zajednica temelji na osobi. Kada se politika odvija između osoba primarna motivacija postaje ljubav. Ona je za razliku od uobičajene filantropije veća, viša i čišća; radi se o istinskom unutrašnjem osjećaju osobe nasuprot vanjskog uvjetovanja i vanjskih ciljeva svakog neimantnog djelovanja. Djelovanje iznutra omogućava istinsku pravednost ponašanja, istinske zbiljske razloge za svako etičko i političko kretanje. Upravo je ljubav nešto na čemu vrijedi ostaviti najveći naglasak. Ona omogućava prepoznavanje drugog i otvara vrata uspostavi jednog od

---

¹⁰³ Usp. isto, str. 41.

¹⁰⁴ Usp. isto, str. 36-37.

¹⁰⁵ Usp. J. Maritain, *Rights of Man and Natural Law*, str. 26; 46.

¹⁰⁶ Usp. isto, str. 27.

¹⁰⁷ Usp. J. Maritain, *Tri reformatora*, str. 20-26.

¹⁰⁸ Usp. J. Maritain, *Christianity and democracy*, str. 46.

¹⁰⁹ Usp. isto, str. 47-48.

¹¹⁰ Usp. isto, str. 45.

najvažnijih međuljudskog odnosa – prijateljstva. Ključna je odrednica ispravnoga i stvarnoga prijateljstva unutrašnja težnja da u pristupanju prema drugom njemu pristupa za njegovo dobro, lišen vlastitoga izravnog i neizravnog interesa ili boljitka. Uz to vrijedi nadodati da prijateljski pristup kakav se odvija vođenjem života u humanizmu označava da se i darežljivost kao termin ne može gledati kao osobni gubitak nego se radi o međusobnom bogaćenju osoba u kojoj jedna osoba djeluje za dobro drugog, za dobro ljudskog, za dobro cjeline bez osobnog gubitka s jedne ili interesas druge strane.¹¹¹

Kako bi se ideal prijateljstva, društvenoga prijateljstva, realizirao potrebna je spoznaja naravne jednakosti osoba – takva jednakost podrazumijeva u prvom redu shvaćanje kako susudionici društvenoga zbivanja upravo sudionici, a ne konkurenti niti sredstva u vlastitoj samo- realizaciji.¹¹² Jednakost izvire iz naravi - u smislu urođene i ontološki potrebne usmjerenosti razumskoga bića da se ta narav iznutra aktualizira praktičnim ostvarenjem jednakosti.¹¹³ S druge strane nužno je vlastito prihvaćanje samo svoje autonomije i slobode. To znači shvaćanje svoje uloge kao, uvjetno rečeno, jedinoga svoga oruđa u oblikovanju svijeta. Radi se o prihvaćanju odgovornosti nad svojim djelovanjem, a odgovornost je temelj na kojem je oslonjena svaka sloboda. Življenje je u tom smislu „osvajanje slobode“, a dinamika društvenih odnosa ovisna je o procesu razvoja društvenoga prijateljstva.¹¹⁴ Drugim riječima, življenje je aktivno razumsko vođenje i upravljanje nad svojim životom usavršavanjem sebe kroz unapređivanje svoje svijesti, vrlina i obrazloženosti – uz, kako je rečeno, unutrašnju motivaciju ljubavi.¹¹⁵

Zajednica sama po sebi kolektiv je tih samostalnih osoba, samostojnih cjelina koje tvore cjelinu društva. Društvo se ne može svesti na puki proizvod čovjeka jer je ono naravni akt ljudskog djelovanja u svim svojim aspektima. Društvo je naravna ljudska ekstenzija. Aktualizira se kaonešto traženo od ljudske naravi. Čovjek je cjelina, ali otvorena cjelina koja se otvara dijalogom; on je usmjeren iz svoje naravi prema drugima.¹¹⁶

Povijesna je i pojavna stvarnost postojanje društvene tenzije. Između osobe i društva odvija se proces su-uobličavanja. Zajednica u cjelini kao skup osoba i duhovnih ideja i dionik zajednice

---

¹¹¹ Usp. isto, str. 42-44.

¹¹² Usp. J. Maritain, *Rights of Man and Natural Law*, str. 23.

¹¹³ Usp. isto, str. 24.

¹¹⁴ Usp. isto, str. 22.

¹¹⁵ Usp. isto, str. 8.

¹¹⁶ Usp. isto, str. 7.

nadopunjavaju se ispunjavanjem anticipiranih potreba kroz internalizaciju društvenih stvarnosti te vlastitih doprinosa kroz taj dijalog koji sa sobom nosi svoju unutrašnju dinamiku.¹¹⁷

Dosadašnje je društvo obojano supstancijalnim manama. Čest termin moderne politike jest termin suvereniteta koji je u praksi izjednačen s autoritetom¹¹⁸ zbog čega ga Maritain želi napustiti iz uporabe, odnosno jer je intrinzično pogrešan i sam po sebi vodi u zabludu.¹¹⁹ Kako iz toga termina proizlaze odredbe države odredba će suvereniteta biti sredstvo do njega.¹²⁰ Moderna politika ima pogrešku vodstva i autoriteta – odvojen da bi upravljao.¹²¹ Tim se suštinski pokvario pojam jer je dodjela shvaćena kao doslovno prepuštanje i odreknuće ovlasti mnoštva.¹²² Stvarni upravitelj zapravo je vikar mnoštva koji participira na pravima ljudi¹²³ koje, pak, proizlazi iz naravnog zakona.¹²⁴ Ne vlada se sobom odvojeno od sebe niti se vlada od iznad sebe.¹²⁵ Suverenitet je u osnovi neovisno upravljanje vlastitom autonomijom.¹²⁶ Društvo je to koje ima autonomiju – unutrašnju prema sebi i vanjsku prema drugim društvima.¹²⁷ Autonomija je prisutna zbog samodostatnosti, a ona je prisutna tu jer se u društvu radi o naravnoj cjelini¹²⁸ što se za državu ne može reći. Ona nije neovisna nego joj je uloga da predstavlja društvo.¹²⁹ Niti su to pojedini ljudi – autoritet time sa vrhovnog lica prelazi na koncept mase u potpunoj neovisnosti svakog građanina koju spašava društveni ugovor.¹³⁰

Društvo je potrebno redefinirati i okarakterizirati ga kao personalističko, komunalno, pluralističko i teističko.¹³¹

U središtu je društva i njen fundament, kao što je i naglašavano, ljudska osoba. U tom je smislu centralna odrednica društva njena usmjerenost u ostvarenje i prepoznavanje osobe kao takve u njemu znajući da i jedna osoba (zbog dostojanstva i naravnih svojstava) nadilazi državu (akt

---

¹¹⁷ Usp. isto, str. 13-14.

¹¹⁸ Usp. J. Maritain, *Čovjek i država*, str. 28-39.

¹¹⁹ Usp. isto.

¹²⁰ Usp. isto.

¹²¹ Usp. isto.

¹²² Usp. isto.

¹²³ Usp. isto.

¹²⁴ Usp. isto, str. 40-52.

¹²⁵ Usp. isto.

¹²⁶ Usp. isto.

¹²⁷ Usp. isto.

¹²⁸ Usp. isto.

¹²⁹ Usp. isto.

¹³⁰ Usp. isto.

¹³¹ Usp. J. Maritain, *Rights of Man and Natural Law*, str. 14-15.

osobe da služi osobi).¹³² S druge strane, društvo jest komunalno; organska cjelina, zajednica osoba koje u svom dijalogu uređuju i žive svoje odnose. Upravo se tim dijalogom fundamenata društva odvija, stvara i održava kolektivna svijest i kolektivni razum. Ispravno društvo u svojoj je osnovi pluralističko. Čovjek kao razumsko biće u svojoj suštini nije niti u mogućnosti odreći se svoje temeljne odrednice. Ono može regulirati i korigirati stajališta i upravljati svojom razumnošću, ali svaka njegova promjena nužno je unutrašnja. Razumsko biće nije u stanju ne misliti i ne prosuđivati. To konstantno čini u skladu sa vlastitim sposobnostima razuma i to na sebi svojstven način. Takva se nužna pojava ne može ograničiti nametnutim i eksternim autoritetom, a to vrijedi i za društvene i za individualne koncepte. Njih je uspostavio razum, ispravno ili pogrešno te ih jedino on može dijalogom oblikovati u smjeru jasnije preformulacije što se događa razumijevanjem iznutra.¹³³ Čovjek je političko biće i kao takvo mora biti sposobno aktivno manifestirati svoju misao i volju.¹³⁴ Najvažniji čimbenik kod definiranja društva kao teističkog zapravo su naravne aspiracije neograničenog i neutaživog razuma da je usmjeren na više. Razum, premda spoznaje, svjestan je da je u svojoj ograničenosti u svakom trenutku obuhvaća dio znanja i nije u stanju obuhvatiti cjelovitost. Radi se, dakle, o prirodnoj aspiraciji ljudskoga duha i usmjerenosti na ono što ga neosporno nadilazi.¹³⁵ To kao sastavni dio čovjekovog djelovanja nužni je dio i njegove društvene zajednice u ostvarenju pojedinačnih i konkretnih duhovnih potreba ljudske osobe koje čovjeka kao takvog ispunjavaju.

---

¹³² Usp. isto, str. 43.

¹³³ Usp. isto, str. 32.

¹³⁴ Usp. isto, str. 47.

¹³⁵ Usp. isto, str. 42.

Zaključak

Iz rada je vidljivo da proizvoljna tumačenja nisu u stanju dati odgovore na ljudska pitanja. Da bi odgovor bio adekvatan, on se otkriva iz naravnog poretka stvari, kao što je tako došlo i do pitanja. Neosnovano je kretati se bez svega onoga što čini da se kretanje i dogodi. Mane modernih promišljanja i stanja koje Maritain kritizira dajući im odgovore i dopunu vlastitim i zaboravljenim promišljanjima iz prošlosti filozofijske misli.

Maritainova misao može se nazvati povratkom iskonskom čovjeku i njegovim supstancijalnim odrednicama koje se pokazuju potrebne kako bismo uopće postavljali pitanja koja se tiču njegovog praktičnog života jer iz njih one i proizlaze. Čovjek je osoba sa svojim dostojanstvom i duhovnim potrebama. Njegovo društvo je naravni ishod osobne težnje da se priključi i ostvari u dijalogu i dijalogom. Motivacija njegovoga postupanja nije interes za postizanje izmišljenih ciljeva nego urođena težnja ljubavi da ostvari aktove prema kojima je naravno usmjeren kako bi se u svojoj slobodi upotpunio.

Temeljni problem koji to omogućuje ili ne-omogućuje jesu upravo koncepti kojima se okružio moderni čovjek. Rad je pokazao kojim je to manama današnje stanje obuhvaćeno i u kojim je pogledima potrebno njihovo redefiniranje. U svakom slučaju, aktivna implementacija kršćanske slike čovjeka i kršćanske slike svijeta čovjeka u svakom trenutku usmjeravaju da se, u skladu sa svojom naravi, izdigne iz materijalnih opterećenja o kojima je ovisan u onoj mjeri u kojoj zanemaruje svoju razumsku podlogu djelovanja.

Bolji svijet i društvo adekvatnije čovjeku očiti je cilj njegovog djelovanja. Jedini način da se on i ostvari jest vlastito djelovanje koje bi trebalo biti karakteristično za osobu – njeno osvajanje slobode, njeno aktivno stvaralaštvo bratske zajednice jednakih tako da je u stanju djelovati vođen razlogom kojim se dobro ostvaruje. Ukoliko je djelovanje čovjeka sukob između njih, cilj ostvarenje vanjskoga interesa i ukoliko je postojanje njegove zajednice običan proizvod svijesti koja je to u stanju smisliti čovjek je naprosto izgubljen i zatvoren. Svi su mu putevi jednaki, a nijedan ne vodi nikamo, k tome još on i ne zna kamo točno ide i zašto je uopće u mogućnosti da ide. Zbog toga čovjek i jest u opasnosti od bezizlaznih situacija svojih egzistencijalnih pitanja.

Svijet je ponekada izgledao različito i nikada nije izgledao savršeno, a nikada tako niti neće izgledati. Slobodna volja niti ne dozvoljava tajnu formulu koja sve razrješava. Konačni cilj i nije pojedinačno poznat jer ga i nismo uspostavili, nismo ga imenovali pukim izborom. Ono što se

razrješava jest aktivan i otvoreni proces življenja u kojem otvorena osoba slobodno živi i ostvaruje se u dijalogu sa jednakima. Ostat će i dalje otvoreno pitanje hoće li se filozofija i čovjek moći efikasno osloboditi modernih mana kao što je voluntarizam i sveopći relativizam epohe u kojem je čovjek potpuno sam i zatvoren.

Sažetak

Temelji Maritainove filozofije politike

Ovaj rad obrađuje osnove filozofije politike francuskoga filozofa Jacquesa Maritaina, s primarnim fokusom na odrednicu čovjeka kao osobe što će kasnije biti temelj svih njegovih aktivnosti kao bića uključujući njegov društveni život i poredak. Ovaj rad pokazuje osnovne principe autorova pogleda na čovjeka koji potom pokazuje kako takav čovjek djeluje u skladu sa svojom naravi. U skladu s tim, potrebno je da se on i njegovo djelovanje redefinira u kontrastu s modernim pogledima i vrati svojoj biti i principima koji proizlaze iz naravi kako bi bio u mogućnosti djelovati adekvatno sebi.

Ključne riječi: Osoba, narav, zajednica, dostojanstvo, kršćanska demokracija, društvo.

Summary

Foundations of Maritain's Political Philosophy

This paper deals with the philosophy of French philosopher Jacques Maritain, primarily focusing on a man as a Person that latter determines all subsequent activities of him as a Being including his social life and order. This work presents basic principles of his view of a man which then shows how that kind of man acts accordingly to his nature. In light of that fact he and his activities need to be redefined, in contrast to modern views, and returned to its real natural self in order to be able to be appropriate to him.

Key words: Person, nature, community, dignity, Christian democracy, society.

Literatura

a) Primarna literatura

1. MARITAIN, Jacques, *Christianity and Democracy*, Geoffrey Bles: The Centenary Press, London, 1995.
2. MARITAIN, Jacques, *Cjeloviti humanizam*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1989.
3. MARITAIN, Jacques, *Čovjek i država*, Globus/Školska knjiga, Zagreb, 1992.
4. MARITAIN, Jacques, *Filozofija povijesti*, Filozofsko-teološki institut Družbe Isusove, Zagreb, 1990.
5. MARITAIN, Jacques, *Moral Philosophy*, u: „Jacques Maritain Center“, <http://www.nd.edu/Departments/Maritain/etext/jmoral13.htm> (pristupljeno: 20.5.2022.).
6. MARITAIN, Jacques, *The Person and the Common Good*, University of Notre Dame Press, South Bend, 2012.
7. MARITAIN, Jacques, *The Right of Man and Natural Law*, Goffrey Bles: The Centenary Press, London, 1945.
8. MARITAIN, Jacques, *Tri reformatora: Luther – Descartes – Rousseau*, Laus, Split, 1995.
9. MARITAIN, Jacques, *St. Thomas and the Problem of Evil*, Marquette University Press, Millwaukee, 1942.

b) Sekundarna literatura

1. ALMOND, A. Gabriel, *The Political Ideas of Christian Democracy*, u: „The Journal of Politics“, 10, 4, (1948), str. 734-763.
2. BONIFAČIĆ, Andrija, *Integralni humanizam ili novo kršćansko društveno uređenje*, u: „Crkva u svijetu“, 1, 3,(1966), str. 46-57.
3. CANFORA, Luciano, *Democracy in Europe: A History of an Ideology*, Blackwell Publishing, Maiden-Oxford-Carlton, 2006.
4. ČULO, Ivan, *Utjecaj personalizma na moderno oblikovanje ljudskih prava*, Sveučilište u Zagrebu, 2018.
5. DuBROY, Matthew, *Ars Christiane Philosophandi : John Paul II and Jacques Maritain on Christian Philosophy*, u: „Nova et vetera“, 18, 1, (2020), str. 67-101.

6. GOTTFRIED, Paul, *The Rise and Fall of Christian Democracy in Europe*, u: „Orbis“, 2007, str. 711-723.
7. HUBER, Evelyne, RAGIN, Charles, STEPHENS D. John, *Social Democracy, Christian Democracy, Constitutional Structure, and the Welfare State*, u: „American Journal of Sociology“, 99, 3, (1993), str. 711-749
8. KALYVAS, N. Stathis, *The Rise of Christian Democracy in Europe*, Cornell University Press, Ithaca, 1996.
9. KRAYNAK, P. Robert, *The Christian Democracy of Glenn Tinder and Jacques Maritain*, u: „Perspectives on Political Science“, 27,2, (1998), str. 69-78.
10. O'NEILL, Taylor Patrick, *Jacques Maritain and Reginald Garrigou-Lagrange on the permission of evil*, u: „The Heythrop Journal“, (2016), str. 1-12.
11. SWEET, William, *Jacques Maritain*, u: „Stanford Encyclopedia of Philosophy“, <https://plato.stanford.edu/entries/maritain>, (pristupljeno 24. svibnja 2022. g.).
12. *Introduction*, u: „Jacques Maritain Center“, <http://maritain.nd.edu/jmc/brochure.htm>, (pristupljeno 24. svibnja 2022. g.).